

Samenvatting

De apostolische geschiedenis begon met een godsdienstige opwekkingsbeweging rond 1830 in Groot-Brittannië. Die beweging werd gevoed door een hevig gevoel van crisis, vooral veroorzaakt door de cultuuromslag van de Verlichting, de angst voor de Franse Revolutie, de meer dan twintig jaar durende oorlog met Frankrijk en de maatschappelijke gevolgen van de Industriële Revolutie.

De beweging werd gekenmerkt door de verwachting van de op handen zijnde wederkomst des Heren en het verlangen naar een nieuwe uitstorting van de Heilige Geest. De belangrijkste voortrekker van de beweging werd de Schotse prediker en theoloog Edward Irving, die in Londen grote aandacht trok. In woord en geschrift droeg hij zijn overtuiging uit dat tijdens de Franse Revolutie de gebeurtenissen zich voltrokken die volgens de Bijbel vooraf zouden gaan aan de wederkomst.

Irving was een prominent deelnemer aan de jaarlijks in 1826-1830 gehouden conferenties op het bij Albury gelegen landgoed van de schatrijke bankier Henry Drummond. Tijdens die conferenties werden door studie van de profetische geschriften in de Bijbel de denkbeelden aangaande de wederkomst uitgewerkt. In 1830 vernam de Alburygroep van gebeurtenissen in de omgeving van Glasgow, die voor werkingen van de Heilige Geest aangezien werden. Vrouwen waren op onverklaarbare wijze genezen van langdurige kwalen, er werd in tongen (klanktaal, beschreven in 1 Kor. 12: 10) gesproken en geprofeteerd. Een gezelschap onder leiding van de 28-jarige advocaat John Bate Cardale vertrok uit Londen om de gebeurtenissen in Schotland te onderzoeken. Na terugkeer bleek Cardale volkomen overtuigd van de waarachtigheid en de goddelijke oorsprong van de manifestaties.

Spoedig daarna deden deze verschijnselen zich ook in Londen voor. Wegens het toelaten van de tongen en profetieën in de diensten werd Irving door de kerkelijke autoriteiten de verdere toegang tot zijn kerk ontzegd. Het overgrote deel van zijn gemeente volgde hem en Irvings congregatie werd nu het krachtcentrum, waaromheen de gelovigen zich groepeerden die vervuld waren van de wederkomstverwachting en in de tongen en profetieën geloofden.

Cardale werd in een profetische uiting als apostel aangesproken en trad in die functie zeer zelfbewust op. Drummond verzamelde een eigen gemeente in Albury en werd tot apostel geroepen. Zowel Cardale als Drummond traden als apostel aanvankelijk op onder veronderstelde inspiratie van de Heilige Geest, maar later verrichtten zij apostelhandelingen zonder die inspiratie.

Irving werd door de Schotse Kerk als predikant afgezet wegens zijn leer dat Jezus bij de incarnatie het zondige vlees van na de zondeval had aangenomen en door de inwoning van de Heilige Geest zijn leven lang zondeloos was gebleven. Niet lang daarna overleed hij tijdens een zendingsreis naar Schotland.

Na Cardale en Drummond werden nog tien mannen tot apostel geroepen, zodat in 1835 het twaalfvoudig apostolaat voltooid was. De apostelen stelden een Testimonium op, gericht aan de kerkelijke en wereldlijke leiders van de christenheid, waarin met grote ernst gewaarschuwd werd voor de vervallen staat der kerk en de naderende wederkomst des Heren. Door een profetie van Drummond in juni 1836 werd de christenheid verdeeld in twaalf naar de zonen van Jakob genoemde stammen, die elk een apostel kregen toegewezen.

De apostelen beschouwden hun gemeenten als deel van de ene, heilige, katholieke en apostolische kerk, met als enige onderscheiding: vergaderd onder apostelen. Met het viervoudig ambt van apostel, profeet, evangelist en herder/leraar werd het model gepresenteerd waarnaar de ganse christenheid zich zou moeten richten, om zich voor te bereiden op de naderende wederkomst. Er werd een uitgebreide liturgie en een ingewikkelde ambtstructuur ingevoerd. In 1847 werd de sacramentele handeling van de verzegeling ingevoerd, die een uitdeling van de Heilige Geest inhield en voltrokken werd door handoplegging van een apostel. Alle verzegelden zouden als de uitverkoren schare van 144.000 de Heer in de lucht tegemoet gaan voordat de grote beproeving losbrak.

Toen in 1855 de eerste drie apostelen overleden, betekende dit een zware slag voor de geloofsovertuiging dat de Heer tijdens hun leven zou wederkomen. Ook de hoop dat dan toch in

ieder geval de wederkomst zou plaatshebben voor het overlijden van de laatste apostel werd de bodem ingeslagen toen Woodhouse in 1901 als laatste overleed. Er werd niet meer verzegeld en er konden geen ambtswijding meer plaatshebben.

Intussen had de Berlijnse profeet Heinrich Geyer, die meende dat de wederkomst nog lang op zich kon laten wachten, in 1862 oudste Rudolf Rosochacky tot apostel geroepen ter aanvulling van het apostelcollege, dat de roeping echter niet erkende. Doch de roeping werd wel aanvaard door Friedrich Schwartz, voorganger van de gemeente Hamburg. Geyer en Schwartz werden beiden geëxcommuniceerd. Nadat Rosochacky bij nader inzien zijn roeping had afgewezen, werd in Hamburg priester Carl Preuß tot apostel geroepen. De afscheiding van de gemeente Hamburg van de Katholisch-apostolische Gemeinden werd het begin van de Allgemeine Christliche Apostolische Mission (ACAM), de 'Nieuwe Ordening'.

Schwartz, na Preuß zelf ook tot apostel geroepen, verhuisde naar Nederland, dat hem bij profetie als arbeidsterrein was aangewezen. Na een moeizaam begin wist hij in de loop der jaren een zevental tot de Apostolische Zending behorende gemeenten te stichten, die in 1893 de naam Hersteld(e) Apostolische Zendingkerk (HAZK) aannamen. Door apostel Frederik Anthing werd de Apostolische Zending naar Nederlands-Indië overgeplant.

De geloofsleer van de Katholisch-apostolische Gemeinden werd door Schwartz in principe gehandhaafd. Nieuw was dat Schwartz de verzegeling van kinderen invoerde. Ook stelde hij de doop, verzegeling en avondmaalsbediening voor de ontslapenen in. De liturgie werd ingrijpend versoberd onder invloed van Friedrich Menkhoff, die tot apostel voor de stam Issachar (Noordrijn-Westfalen) werd geroepen.

Na de dood van apostel Preuß in 1878 ontstond in Hamburg strijd over de opvolging. Een klein deel van de gemeente scheidde zich af en sloot zich aaneen met andere van de ACAM afgescheiden gemeenten, die in 1907 de naam Neupostolische Gemeinden zouden aannemen. Onder leiding van apostel Friedrich Krebs sloegen zij nieuwe wegen in. De geloofscultuur in deze gemeenten werd aangeduid als het 'nieuwe licht'. In de eerste plaats hield het een nieuwe visie in op de plaats van de apostel, die nu werd gezien als de eigentijdse belichaming van de geest van Christus. Niet langer werd gepredikt aan de hand van aantekeningen over een bijbeltekst, maar er werd voor de vuist weg en tot het hart van de gemeenteleden gesproken in alledaagse taal. In navolging van Schwartz werd na 1885 de liturgie sterk versoberd en werden de kerkelijke gewaden afgeschaft. De fundamentele idee van de viervoudigheid van het ambt werd losgelaten, het profetenambt teruggedrongen en ten slotte afgeschaft. Krebs bracht bovendien de 'Eenheid der Apostelen' tot stand, waarvan hij als stamapostel de leiding kreeg.

Na het overlijden van Schwartz in 1895 werd door de apostelen Krebs en Hermann Niehaus het 'nieuwe licht' tegen veel weerstand in ook in Nederland geïntroduceerd. De tot apostel geroepen Martinus van Bommel werd door Krebs, overigens zonder daartoe bevoegd te zijn, afgezet. In 1898 werd Jakob Kofman tot apostel geroepen voor de gemeenten en delen van gemeenten die de kant van Krebs en het 'nieuwe licht' kozen en in 1902 Hersteld(e) Apostolische Zendinggemeente in de Eenheid der Apostelen (HAZEA) gingen heten.

Nog voor het overlijden van de al geruime tijd zieke Kofman werd oudste Johannes van Oosbree in 1910 door stamapostel Niehaus als apostel aangesteld. Onder zijn patriarchale en krachtige leiding breidde het aantal gemeenten zich tijdens zijn 36 jaar durende apostelschap sterk uit.

Naast het behoud van het traditioneel geloof in Satan, engelen en het hiernamaals, ontwikkelde hij nieuwe opvattingen. Als trouwe aanhanger van 'het nieuwe licht' trok hij de lijn door die Krebs al ingezet had, toen hij zich als eigentijdse belichaming van de geest van Christus had gepresenteerd. Van Oosbree koppelde de naam 'Jezus' los van de historische persoon uit Nazaret. Het was een arbeidsnaam voor een openbaring van het leven Gods, die verlossing en heil bracht. Zoals Jezus die openbaring destijds was, zo was Van Oosbree dit voor zijn tijd. Later gebruikte hij in dit verband ook de woorden 'Christusgeest' en 'Christusgezindheid'.

Zijn opvatting over de wederkomst des Heren was niet erg helder, maar in ieder geval verwierp hij de voorstelling van de wederkomst op de wolken des hemels als kinderlijk. In zijn laatste levensjaren maakte de wederkomstverwachting plaats voor de verwachting dat uit de Mariaschoot van het Apostolische Godsvolk de Christus geboren zou worden. De vervulling van de belofte Gods dat alle koninkrijken der aarde des Heren zouden zijn, zou zich middels mensen voltrekken.

Van Oosbree kreeg problemen met stamapostel Friedrich Bischoff, die nooit een echte aanaanhanger van het 'nieuwe licht' geweest was en teruggekeerd was naar orthodoxer opvattingen. De voornaamste klacht die bij Bischoff tegen Van Oosbree werd ingebracht, was dat Jezus uit de apostolische gemeenten in Nederland verdwenen was en dat Van Oosbree zichzelf daarvoor in de plaats gesteld had. Er waren echter ook nog andere verschillen en grieven bijgekomen. De doop, verzegeling en Avondmaalsbediening van ontslapenen was in Nederland in onbruik geraakt, het geloof in een lichamelijke opstanding der doden losgelaten en het leerstuk van de Heilige Drieëenheid verworpen. Terwijl sommigen vonden dat hij wegens zijn hoge leeftijd zijn taak zou moeten overdragen, was hij vastbesloten tot zijn dood toe door te gaan en had hij uit de statuten het ontslagrecht van de stamapostel geschraapt. In 1939 benoemde Bischoff opziener Jan Jochems tot hulpapostel voor Nederland. De bedoeling was dat hij Van Oosbree na diens dood zou opvolgen en het apostolisch Werk in Nederland weer in goede banen zou leiden.

Bij het naderen van zijn levenseinde zat Van Oosbree met een geweldig dilemma. Enerzijds wilde hij in de 'Eenheid der Apostelen' blijven, anderzijds wilde hij vasthouden aan zijn eigen afwijkende opvattingen en zijn keuze van opvolger. Kort voor zijn dood benoemde hij oudste Lambertus Slok in een notarieel testament tot zijn opvolger, zonder te weten of de stamapostel ermee in zou stemmen.

De roeping op tweede paasdag 1946 van Slok tot apostel geschiedde in strijd met de statuten buiten de stamapostel om en leidde tot een breuk met de 'Eenheid der Apostelen'. Na de verloren rechtszaak over de opvolging richtte Slok in 1951 Het Apostolisch Genootschap op. Het verlies van het in 1946 aanwezige bezit verwekte onder zijn volgelingen een geweldige offerbereidheid en solidariteit, met 'wij gaan bergen verzetten' als strijdkreet.

Slok zette de door Van Oosbree ingezette vernieuwing van het apostolisch gedachtegoed verder voort. De wederkomst van Jezus Christus maakte plaats voor de zelfopenbaring van de eigentijdse Christus. Van Satan en engelen werd niet meer gerept, het geloof in een leven na de dood en een wederzien met de ontslapenen losgelaten. De vroegere uitverkiezingsgedachte maakte plaats voor het ideaal om Gods Liefdemacht uit te dragen in de samenleving onder het motto 'Wij zijn er voor God'. Het heil van de wereld was uiteindelijk afhankelijk van de invloed die van het Godsvolk zou uitgaan. Maar daarvoor was dan wel nodig dat zijn volgelingen zich bedenkingloos en met hart en ziel aan hem als Man Gods overgaven. Alleen zo zouden zij de christusgezindheid in eigen leven aan de dag kunnen leggen. De relatie tussen de apostel en zijn volgelingen werd aangeduid met dualistische metaforen als bruidegom - bruid, zaaier - akker, bevruchter - bevruchte, eigenaar - eigendom.

Dat Slok zijn volgelingen in deze gedachtewereld wist mee te voeren, was te danken aan zijn liefdevol en bezielend voorgaan, zijn overrompelende persoonlijkheid, tomeloze inzet, grote overtuigingskracht en retorisch vermogen.

De hemelbestormende denkbeelden van kort na 1946 waren twee decennia later gemeengoed in het genootschap geworden. Terwijl Slok zijn gedachtegoed en positie consolideerde, kwam in de samenleving juist een sterke beweging van ontvoogding, democratisering en emancipatie op gang, waarvoor hij weinig begrip en sympathie kon opbrengen. Met een deel van de jeugd kwam hij in conflict over normen en waarden, gedrag en kleding. Toen de crisis ten koste van het uittreden van enkele honderden lidmaten was bezworen, brak er een tijd van verinniging en verstilling aan.

Na zijn overlijden in 1984 bleek dat hij in 1974 in een testament zijn zoon Jan Lambertus als opvolger had aangewezen. De eerste jaren na zijn roeping vervolgde Slok jr. vrijwel hetzelfde spoor als zijn voorganger. Maar begin jaren negentig zag hij in dat het genootschap zich op een

doodlopende weg bevond. Door het maatschappelijk proces van democratisering, emancipatie en individualisering waren autocratisch leiderschap en hiërarchische verhoudingen uit de tijd geraakt. In het genootschap steeg het scholings- en ontwikkelingsniveau van de lidmaten, zelfs meer dan het landelijk gemiddelde. Daarmee nam ook het zelfbewustzijn en de mondigheid toe, waardoor niet iedereen zich zo makkelijk meer kon voegen in de patriarchale verzorgingsstructuur. Er moest dus een herpositionering van de apostel en het genootschap plaats hebben en er moest een sociaal-culturele inhaalslag gemaakt worden.

Een eerste stap op een nieuwe weg had hij al kort na de roeping gezet door afstand te doen van de Christusnaam en te wijzen op de gezamenlijke verantwoordelijkheid om de christusgezindheid tot gestalte te brengen. Hoewel van belang, zeker ook tegenover de buitenwereld, had de verwerping van de Christusnaam zijn positie echter niet wezenlijk veranderd. In 1992/'93 wijzigde die echter fundamenteel. De dualistische metaforen waarmee de relatie tussen de apostel en zijn volgelingen werd aangeduid, raakten in onbruik. Niet langer behoorde hij tot een andere zijns categorie, waarbij benamingen als Gezalfde Gods, Mond Gods et cetera hoorden. Voortaan was hij een broeder die met de arbeidsnaam apostel de opdracht had aanvaard om bij de geloofsgenoten het religieus gevoel te wekken en te versterken voor het ondoorgrondelijke mysterie van de scheppingskracht, het gevoel deel te zijn van een ondeelbaar groot geheel. Daarbij wilde hij voorgaan in het verwerkelijken van de Liefdemacht Gods in eigen leven.

Bijna alle andere hervormingen hadden te maken met de wijziging in zijn positie tegenover de lidmaten en de samenleving. Door de overgang van een hiërarchische naar een netwerkstructuur, door onderscheid te maken tussen waarden en tijd- en plaatsgebonden normen, door het creëren van ruimte voor een individuele beleving en praktisering van het apostolisch-zijn, door de omschakeling van monoloog naar dialoog en door vrouwen een gelijkwaardige positie in de verzorging te geven, werkte hij de sociaal-culturele achterstand van meer dan twintig jaar weg. Door het afzien van zijn onbeperkte zeggenschap, door het opgeven van de pretentieuze opvattingen over de betekenis van het apostolische Werk voor de wereld, door de waarheid te relativiseren, door begrip te tonen voor mensen die afscheid namen, door het genootschap te verlossen uit haar isolement, door al deze veranderingen werden de sektarische trekken van het genootschap uitgewist.

In 2001 droeg de apostel op zeventigjarige leeftijd zijn taak over aan oudste Dick Riemers. Vanaf het begin was 'dialoog op ooghoogte' de beleidslijn van de nieuwe apostel. Zoveel mogelijk werden de lidmaten betrokken bij de bezinning op het apostolisch gedachtegoed. Het leidde tot nieuwe formuleringen van missie en ideaal van het genootschap, het gods- en mensbeeld, de plaats van de apostel en van de heilshandelingen en rituelen.

De werkgroep Focus hield alles tegen het licht wat van belang was voor de toekomst van het genootschap en gaf voor de belangrijkste zaken ontwikkelrichtingen aan. Commentaar hierop werd gegeven door het Kaski, onderzoekscentrum voor religie en samenleving, dat tevens een belevingsonderzoek instelde.

De geestelijk verzorgers kregen ondersteuning tijdens leerdagen en voorgangersconferenties en door een uitgebreid en geprofessionaliseerd dienstencentrum. Dat de afhankelijkheid jegens de apostel had plaatsgemaakt voor wederzijdse gelijkwaardigheid kwam nu ook in de heilshandelingen en rituelen tot uitdrukking. Deelname aan de rondgang stond open voor alle aanwezigen die daartoe de behoefte voelden.

De verantwoordelijkheid voor beleid en beheer werd verder gespreid door invoering van een nieuwe bestuursstructuur, waarin de zes bestuursleden een eigen portefeuille beheerden. De districtsverzorgers, die meer als team gingen functioneren, konden hun aandacht nu geheel wijden aan de geestelijke verzorging.

De interne en externe communicatie werd verbeterd. Eigen initiatief en creativiteit van de plaatselijke gemeenten werden gestimuleerd. Met het oogmerk een actieve en zelfbewuste positie in de wereld in te nemen, zette het genootschap verschillende projecten op stapel, ging samenwerkingsverbanden met geestverwante groeperingen en activiteiten aan en versterkte de externe contacten.

Nieuw licht op oude wegen

In de algemene inleiding werd de vraag opgeworpen hoe een godsdienstige beweging die zich in aanvang vol afgrijzen van de wereld afkeerde en alleen nog maar heil verwachtte van de wederkomst des Heren, uiteindelijk kon uitkomen bij een genootschap dat geen bovennatuurlijke heilsverwachting heeft en zich niet van de wereld afkeert, maar als ideaal heeft haar menswaardig te maken. Vooruitlopend op de beschrijving van de historische ontwikkeling van de beweging was het beknopte antwoord dat de beweging steeds weer nieuwe wegen insloeg. In de conclusie waarmee we dit boek afsluiten, zullen we die successievelijke wegafslagen nog eens expliciet in ogenschouw nemen.

In het begin van de apostolische beweging was de wederkomstverwachting zeer acuut van aard. Toen met het verstrijken van de jaren het crisisgevoel afzwakte en de wederkomst steeds maar uitbleef, verloor de verwachting ervan voor een deel van de aanhangers van de apostolische beweging haar acute karakter. De roeping door profeet Geyer van een nieuwe apostel leidde tot de afscheiding van de gemeente Hamburg het begin van de ACAM. De Hamburgse voorganger Schwartz verhuisde na zijn roeping tot apostel naar Nederland, dat hem bij profetie tot arbeidsterrein was toegewezen.

Het historisch belang van het Hamburgse schisma was dat de apostolische beweging een verder in de toekomst reikend aards perspectief had gekregen.

De volgende wegafslag werd genomen door apostel Krebs. De wederkomst bleef alleen in theorie nog overeind. In de praktijk was die verwachting voor het hier en nu al vervuld in de persoon van Krebs zelf. Hij presenteerde zich als de eigentijdse belichaming van de geest van Christus, hij was 'Christus im Fleisch'. Daarmee voltrok zich eigenlijk een seculiere transformatie van de wederkomstverwachting. De hemelse verwachting werd op aardse wijze vervuld.

Krebs voerde in de Duitse gemeenten een nieuwe geloofscultuur (het 'nieuwe licht') in. In de aanbidding van de apostel en het innige gemeenschapsleven vond men compensatie voor de vervaagde wederkomstverwachting. Na de dood van Schwartz in 1895 voerde Krebs tegen veel weerstand in het 'nieuwe licht' ook in Nederland door en bewerkstelligde de roeping van opziener Kofman tot apostel.

Van Oosbree, in 1910 door stamapostel Niehaus als apostel van de HAZEA aangewezen, ging nog een stap verder dan Krebs. Hij was niet de belichaming van de geest van Christus, maar van de heilbrengende geest van God. Wat Jezus (de 'Eersteling Christus') voor zijn tijd was geweest, was Van Oosbree voor deze tijd: de openbaring van het heil en leven Gods op aarde.

Het geloof in de wederkomst speelde voor Van Oosbree nauwelijks een rol meer. Aan het eind van zijn leven betitelde hij in ieder geval het geloof in de persoonlijke wederkomst van Jezus als kinderlijk en sprak hij zelfs over het apostolische Godsvolk als de Mariaschoot waaruit de Christus geboren zou worden. Om de aan het Godsvolk toebedeelde rol te kunnen vervullen, moest het zich de daarvoor benodigde eigenschappen van barmhartigheid en vergevingsgezindheid eigen maken.

Na het overlijden van Van Oosbree in 1946 bleek hij in een testament oudste Lambertus Slok tot opvolger aangewezen te hebben. De nieuwe apostel zette de wederkomstverwachting radicaal en definitief overboord. Men zou ook kunnen zeggen dat de wederkomstverwachting nu vervuld was, zij het op een totaal andere manier dan oorspronkelijk gedacht. Slok beschouwde zichzelf als de inderdaad uit de Mariaschoot van het Godsvolk geboren Christus. Een eigentijdse, puur menselijke Christus, niet van bovenaf neergedaald, maar door Van Oosbree uit het apostolische volk tot zijn opvolger geroepen.

Slok verwierp de nog door Van Oosbree aangehangen geloofsartikelen over Satan, engelen, hemel en hiernamaals. De van apostolischen verwachte levenshouding had niets te maken met een plaats in het hiernamaals en met een rol in het duizendjarig rijk. Er was maar één leven en dat was het

leven tussen geboorte en dood en de vraag was wat men daarvan wilde maken.

Het Apostolisch Genootschap begon de contouren aan te nemen van een eigentijdse, ondogmatische religieus-humanistische groepering, met een positieve houding tegenover de wereld. Er waren echter enkele elementen die dit beeld verstoorden. Het belangrijkste daarvan was de positie van de apostel als de eigentijdse Christus. De verheffing van de apostel tot die positie was met Krebs begonnen als compensatie, bewust of onbewust, van het afsterven van de wederkomstverwachting. Toen die verwachting na 1946 totaal verdwenen was, ontbrak ook het historisch besef van de oorsprong van die verheffing. Was in de gewijzigde context die compensatie nog wel nodig? Toch ging Slok verder in die verheffing dan zijn voorgangers.

Al spoedig na zijn roeping zag Slok jr. af van de Christusnaam. Daarmee was de eerste stap gezet op een nieuwe weg; de weg om van een dualistische, patriarchale verhouding tussen de apostel en zijn volgelingen te komen tot een gelijkwaardige, broederlijke relatie.

Vanaf 1992 begon de positie van de apostel fundamenteel te veranderen. De verheffing van de apostel die begonnen was met Krebs werd nu teruggebogen. Nu er een einde gekomen was aan de buitensporig verheven positie van de apostel, was een belangrijk obstakel weggenomen voor de communicatie met de buitenwereld. Het genootschap zette de ramen en deuren naar de samenleving open.

De in 2001 als opvolger aangewezen apostel Riemers trok de door Slok jr. gekozen beleidslijn door. Een dienstencentrum bood op verschillende terreinen professionele ondersteuning aan verzorgers. Een communicatieadviseur ging samen met een werkgroep aan de slag om de (naams)bekendheid te vergroten en het genootschap beter bereikbaar te maken voor mensen die een religieuze invulling van hun leven zochten.

Het genootschap zette verschillende menslievende projecten op stapel, ging samenwerkingsverbanden met geestverwante groeperingen en activiteiten aan en versterkte de externe contacten. Dat de afhankelijkheid jegens de apostel had plaatsgemaakt voor wederzijdse gelijkwaardigheid kwam nu ook in de heilshandelingen en rituelen tot uitdrukking.

De rode draad in de geschiedenis van de apostolische beweging vanaf de oorsprong tot en met de arbeidsperiode van Slok sr. was de wederkomstverwachting en de transformatie die deze in de loop der tijd onderging. Voor Geyer en Schwartz verloor de verwachting haar acuut karakter en werd naar een verdere toekomst verschoven. De transformatie tot een aardse vervulling begon bij Krebs, die zich presenteerde als de eigentijdse belichaming van de geest van Christus. Ze werd voortgezet door Van Oosbree als de belichaming van de heilbrengende geest Gods en bereikte haar hoogtepunt bij Slok sr. als de eigentijdse Christus. Tijdens Slok jr. werd deze ontwikkeling geleidelijk teruggedraaid en werd de transformatie ingezet naar een ondogmatische, religieus-humanistische groepering, zoals deze door zijn opvolger werd gepresenteerd.

Zo was de circa 1830 ontstane apostolische opwekkingsbeweging langs onvermoede wegen ten slotte hier uitgekomen.